

Raportul dintre Suflet și Conștiință. De la Parmenide la Heidegger, de la Aristotel la religie, de la neuroștiințe la genetică, gândirea s-a preocupat în mod continuu de locul Conștiinței, respectiv al Sufletului în existența noastră de zi cu zi. Că vorbim despre suflet, despre sine sau despre conștiință, toți cei preocupați de subiect au ajuns la concluzia că avem ceva interior, intrinsec, nescanabil în mod nemijlocit, ce ne face speciali și deosebiți. Acel ceva este pentru Dostoievski conștiința, iar pentru Garcia Marquez e sufletul. Nimeni nu a scanat atât de bine conștiința umană pe cât a făcut-o Dostoievski, după cum foarte puțini pot spune că au exprimat sufletul atât de complet pe cât a făcut-o Garcia Marquez.

În *Legenda Marelui Inchizitor*, monologul Inchizitorului față de Dumnezeu coborât la Sevilla, este identic cu monologul conștiinței muștrătoare ce vorbește fiecăruia dintre noi. Garcia Marquez, în *Dragoste în vremea holerei*, vorbește despre „o pasiune (...) înțeleasă ca un dialog al rațiunii și nu ca o știință.” Conștiința este sancționatoare și lucrează cu trecutul, în timp ce Sufletul este mântuitor (și are vocația de a fi mântuit – aviz cunoscătorilor) și are ca instrument de lucru viitorul; conștiința este granulară și poate fi măsurată, adică se poate face știință cu ajutorul ei, în timp ce Sufletul este întreg și se exprimă doar prin intermediul rațiunii.

Unii dintre noi rămân sclavii Conștiinței, în vreme ce alții își aleg drept stăpân Sufletul. Unii vor să facă știință, adică să devină instrumentali, în timp ce alții vor să fie raționali pentru a înțelege.

Aceasta este dilema fundamentală a avocatului modern: își alege drept organ cărmuitor Conștiința, uitându-se la faptele trecutului și asumându-și rolul de Judecător prim și uneori suprem al Clientului (al interesului, iar uneori și al conștiinței acestuia), sau se subjugă Sufletului, nefiind Judecătorul Clientului, ci mântuitorul sufletului acestuia, uitându-se astfel spre viitor (fără a ignora trecutul)?

Avocatul oscilează între a fi o Conștiință muștrătoare (primul judecător și/sau primul procuror al clientului) sau un Suflet mântuitor (soluția primă) pentru Clientul său. Uneori suntem obligați să ne asumăm o anumită poziție clarificatoare (să fim primii judecători ai clientului, chiar și primii acuzatori ai acestuia), alteori o facem din inerție, din comoditate sau chiar și din interes. Dar oricare ar fi resortul interior ce ne împingem spre o anumită opțiune ideologică (Conștiință sau Suflet) important este faptul că această clasificare este *summa divisio*, în sensul că nu există a treia cale.

Sufletul lucrează cu faptele și trecutul pentru a desluși problema și a trece în continuare, în timp ce conștiința colectează toate aceste informații, dar rămâne pe loc, fără a se uita în viitor, dobândind astfel și vocația muștrătoare. Avocatul are datoria de a face lucrurile să meargă în continuare, să le miște din loc, de aceea rolul Sufletului îl „prinde” mai bine când este vorba despre interesele Clientului său, decât acela al Conștiinței ce rămâne blocată pe trecut și fapte.

Gânduri pe aripi de fluture

Noi nu suntem Conștiința Clientului, ci Sufletul acestuia, iar lucrul acesta ar trebui să se vadă atât în ceea ce face fiecare în parte pentru clientul său, dar și în modalitatea în care unii sau alții ne privesc, ne așază când este vorba despre această relație (avocat-client). De aici trebuie începută discuția și când este vorba de obligația de confidențialitate, dar și când este vorba despre așa-numitele „privilegii” ale avocaților. De necontestat este faptul că suntem legați de clienții noștri, că suntem forul lor interior (unul tehnic și specializat, adevărat), fie că vorbim despre postura *Conștiinței* sau de cea a *Sufletului*. În niciun caz nu putem adopta poziția numită *participă, dar nu se bagă*.

Și la Nürnberg, dar și la Ierusalim (procesul lui Eichmann), judecătorii erau preocupați și de consecințele produse asupra conștiinței celor judecați de faptele săvârșite de aceștia. Iar H. Arendt duce mai departe această curiozitate verificând felul în care cei judecați își păcăleau conștiința (pentru că există dovezi incontestabile că aceștia aveau conștiință) atunci când săvârșeau faptele cu pricina. Pentru că ceea ce deosebește o dictatură de o democrație veritabilă este exact conștiința celui ce acționează în numele Statului, conștiința funcționarului public ce pe o bucată mai mare sau mai mică de competență delegată decide să nu își amăgească conștiința.

La nivel principial, dacă adoptăm teza lui Richard Dawkins relativă la *Gena egoistă*, putem ajunge la concluzia că omul se naște fără caracter, în condițiile în care scopul genei este să supraviețuiască și nu neapărat să devină mai bună (din

perspectiva moralității). Nu cred că ne naștem cu vocația caracterului, ci cel mult nu avem piedici fundamentale care să ne îngreuneze dobândirea caracterului. De aceea există sisteme de învățământ ce se concentrează nu neapărat pe informație, ci pe definirea caracterului, pe structurarea conștiinței, pe conștientizarea consecințelor propriilor fapte.

La nivel particular, Societatea în care trăim (țara noastră) abundă în structuri, mecanisme, instituții complet străine de ideea de conștiință. Nu există nici cel mai mic impuls în sistemul instituțional/formal – educația formală spre exemplu, sau în sistemul informal – vecini, comunicare informală în general, cu privire la instrumentarul necesar dobândirii conștiinței. Suntem preocupați doar de supraviețuirea cu orice preț și în orice condiții. Lipsa instrumentarului necesar dobândirii caracterului este aproape generalizată.

În aproape 200 de ani de existență modernă a statului român, noi nu am depășit momentul *ab initio*, acela în care eforturile instituționale (sunt adoptate legi și cheltuiți bani) se fac pentru a crea statul, pentru a-l pune pe picioare astfel încât acesta să înceapă ulterior să funcționeze. Noi și în 2019 adoptăm legi și cheltuiam bugete publice pentru a crea statul și nu pentru a-l pune în funcțiune. Noi încă avem frica diluării statului. Nu am ajuns încă la nivelul la care să investim în crearea de caractere, de conștiințe etc., adică să trecem la nivelul următor al existenței statului, funcționarea acestuia într-un anumit scop.

Noi nu ajungem la stadiul în care ar trebui să ne amăgim conștiința întrucât nu avem așa ceva,

Gânduri pe aripi de fluture

nu avem ce păcăli. Testul suprem al democrației este acela în care Justiția nu este înfăptuită din interiorul structurii statului, ci din afara acestuia și fără aplicarea legii, doar cu principii și valori. Dacă dreptatea poate fi înfăptuită în aceste condiții (nu ca dezmembrământ al statului și dincolo de legi și acte normative), atunci aceasta înseamnă că statul și-a făcut datoria creând conștiințe și caractere. Putem?

Raportul dintre a Ști și a Cunoaște drept fundament al Sufletului și Conștiinței.

În mod obișnuit (în popor, cum se spune), *a ști* este sinonim cu *a cunoaște*. Din punctul meu de vedere, astfel cum voi arăta în continuare, cele două verbe se află în relație de continuitate unul față de celălalt, în sensul că activitatea umană începe cu verbul *a cunoaște* și poate ajunge la un moment dat la verbul *a ști*. Primul exprimă ideea de continuitate, de evoluție și cercetare, de demers mereu în curs, de informație necartografiată, în timp ce cel de-al doilea are în vedere rezultatul, ținta deja atinsă, informația catalogată deja. Că noi, cei de astăzi, suntem mai mult oamenii care știu decât cei care cunosc, nu schimbă cu nimic ordinea firească a celor două verbe care în niciun caz nu ar trebui să funcționeze independent, ci ar trebui să fie mereu unul în continuarea celuilalt.

Unii spun că Descartes, alții că Aristotel ar fi cel care a făcut trecerea de la cunoaștere la știință. Husserl, Mann și Heidegger, spre exemplu, îl pun pe Descartes la baza informației dobândite în scop tămăduitor, în timp ce Aristotel este văzut de Evdokimov prin raportare la Toma din Aquino și Sf. Augustin drept creatorul informației a toate lămuritoare. Dincolo de orice paternitate sau temporalitate, important este faptul că omenirea a făcut trecerea de la a cunoaște la a ști fără să-și pună prea multe întrebări cu privire la scopul și efectele acestei treceri.

În *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană*, Evdokimov menționează la un moment dat

faptul că învecinarea noastră cu Dumnezeu, în sensul de cunoaștere exclusiv indirectă prin intermediul lui Isus, și în niciun caz directă, față către față, a încercat să fie explicată de biserică cel puțin în două feluri: mistic și intelectual. Abordarea mistică are în vedere *golirea minții de orice formă, cuvânt sau gând*, în timp ce perspectiva intelectuală rezultată din întâlnirea filosofiei lui Aristotel cu credința Sf. Augustin și a lui Toma din Aquino, spre exemplu, este fundamentată pe o cunoaștere complet explicabilă până în momentul final.

Cunoașterea este o abordare deopotrivă intelectuală, care însă oferă mai multe întrebări decât răspunsuri, în timp ce Știința este activitatea intelectuală ce provoacă mult mai multe răspunsuri decât întrebări. Diferența se răsfrânge inclusiv asupra faptului că răspunsurile multe și întrebările puține lasă o zonă foarte mare de ne-știință neatinsă în niciun fel, nici de dubii, dar nici de certitudini, în timp ce multele întrebări și puținele răspunsuri, în mod paradoxal, restrâng zona de ne-știință în condițiile în care cel puțin prin întrebările determinate anumite colțuri și zone sunt cel puțin *pipăite*.

Această diferență nu este în niciun caz deosebirea dintre mediocritate, respectiv superficialitate (multe întrebări, puține răspunsuri) și excelență, respectiv rigoare științifică (multe răspunsuri, puține întrebări), întrucât astăzi lumea este mai mult decât cantitatea de informație deținută, fiind mai degrabă o problemă de întrepătrundere de informații. Înțelegerea nu vine din cantitatea de informație, ci din felul în care informația este

folosită, analizată și pătrunsă în ceea ce privește aspectul său. Când știm, suntem intransigenți, categorici, evităm dialogul și căutăm adevărul absolut ce ființează dincolo de orice întrebare sau dubiu. La polul opus, când cunoaștem (în sensul de a înțelege) suntem deschiși dialogului, acceptăm puncte de vedere, știm să ascultăm, suntem oameni ce caută să ființeze în sfera adevărului înconjurat de multe întrebări și de răspunsuri ce se anihilează reciproc și în scară până la următoarea întrebare.

Trecerea de la a cunoaște la a ști nu este o chestiune de putință, ci mai mult una de voință, în sensul că unii preferă și după o îndelungată evoluție și îmbogățire profesională să cunoască, adică să rămână în sfera întrebărilor, ajungând astfel să cunoască, dar să nu știe, în timp ce alții preferă ca mai devreme sau mai târziu să își dorească doar să știe, fără să mai cunoască, îmbrățișând răspunsurile tămăduitoare, cum spuneam anterior. Socrate este omul care a ales să cunoască oricâte răspunsuri și-a oferit între timp, după cum Aristotel este cel care a ales să știe, împărțind și catalogând, preferând răspunsurile (uneori) în dauna întrebărilor. Heidegger s-a „însurat” cu verbul a cunoaște, în timp ce Descartes a adoptat activitatea aferentă verbului a ști. Liiceanu rămâne un om al cunoașterii, în timp ce Pleșu este unul al științei, al răspunsurilor tămăduitoare. Solomon Marcus este matematicianul care a făcut știință alegând să continue să cunoască.

Diferența dintre cei de mai sus și omul modern este aceea că cei dintâi au început cu a cunoaște și au optat eventual, la un moment dat, spre a ști, în

Gânduri pe aripi de fluture

vreme ce omul modern, contemporan nouă, nu mai cunoaște în niciun fel, nu s-a întâlnit cu acest verb niciodată, fiind mereu în sfera de acțiune a verbului a ști, a activității lipsite de întrebări, a răspunsurilor pe deplin și definitiv lămuritoare. Ceea ce ne face particulari este nu atât faptul că am ales să știm, ci faptul că nu am trăit în niciun caz experiența lui a cunoaște, nu ne-am însușit sfiala întrebărilor ce nu primesc răspuns sau a întrebărilor ce nu primesc unul imediat.

Să ajungi la a ști fără a cunoaște este boala perioadei în care trăim și se manifestă cu întâietate prin lipsa tăcerii în dialogurile ivite în viața noastră de toate zilele; nimeni nu mai tace, toți avem răspunsuri la orice, fie că avem habar, fie că nu avem. Suntem oamenii cu replică, cu „vorbele la ei”, cum se spune, și suntem mândri de asta. Tăcerea nu este o opțiune pentru noi, pentru că noi știm, iar de cunoscut am ales să nu mai cunoaștem. Dialogurile noastre abundă de răspunsuri și sunt împuținate de întrebări, în condițiile în care astăzi, mai mult ca niciodată, ar trebui să stăm și să ne întrebăm inclusiv de ce avem atât de multe răspunsuri. Informația și valorificarea acesteia ar trebui să se manifeste cu prioritate prin întrebările determinate și mai puțin prin răspunsurile aferente.

Sentimentul că răspunsurile tămăduiesc lumea este fals și înșelător într-un fel, în condițiile în care acestea se bazează doar pe cantitatea de informație și mai puțin pe activitatea de decelare a informației, activitate specifică verbului a cunoaște. Or, progresul a venit totdeauna din ceea ce se întâmplă cu informația existentă în „piață”, cum

este privită și analizată, și mai puțin din cantitatea acesteia. Suntem produsul întrebărilor și nu al răspunsurilor, eventual gata pregătite, iar întrebările (acelea care contează), spre deosebire de răspunsuri, nu sunt spontane. De aceea, omul modern și contemporan nouă „are (doar) răspunsurile la el”, nu și întrebările, întrucât acestea din urmă nu pot fi apropiate prin „ordonanță de urgență”.

Întrebările și tăcerea sunt câștigul activității de a cunoaște, spre deosebire de răspunsuri și „proprietatea vorbelor” în sens de replică imediată și gratuită, ce sunt profiturile activității de a ști. Spre deosebire de răspunsuri, întrebările se nasc și mai greu.

Plictiseala pe post de întemeiere a Sufletului și Conștiinței. Prima dată am citit despre efectul tămăduitor al stării de plictiseală asupra copilului la Bertrand Russell, care îndeamnă părinții să lase copii să se plictisească întrucât aceasta este starea de grație în care aceștia se descoperă pe sine. Apoi m-am întâlnit cu această Idee la Edward Gibbon, când identifică starea de bine (total diferită de starea de suferință continuă propovăduită de Creștinism și Schopenhauer) drept una dintre cauzele decăderii Imperiului Roman. Iar mai recent, în *Lumea ca Voință și Reprezentare*, Schopenhauer vorbește despre aceeași stare (îngăduită de condițiile climatice în accepțiunea lui) ca fiind una dintre cauzele Religiei și Filosofiei (starea de mirare a lui Platon).

Dincolo de această escală filosofică, starea de plictiseală ar trebui să fie și la nivel empiric un scop în sine, ce trebuie urmărit de fiecare în parte, de la cel mare până la cel mic. Plictiseala este doar o retragere spre interior, în sensul că Voința nu se mai manifestă în exterior, nu mai face lucruri vizibile pentru cei din jur, ci acționează doar pentru noi înșine. Starea de plictiseală nu este echivalentă cu starea vegetativă, în care atât activitatea exterioară, cât și cea interioară sunt atenuate în egală măsură. În această stare, numită de către noi stare de grație (mă refer la plictiseală), activitatea reflexivă continuă, ne studiem atât trecutul, cât și viitorul, atât faptele, cât și gândurile etc.

Inamicul numărul unu al acestei stări este *starea digitală*, adică acea stare în care calculatorul